

Coleophora adjunctella – sleedoornkoker mot (Lepidoptera: Coleophoridae), nieuw voor de Belgische fauna

Carina Van Steenwinkel & Steve Wullaert

Samenvatting. Tijdens de 4de inventarisatie van Le Gros Tienne te Lavaux-Sainte-Anne (Namen) werd op 03.v.2014 een koker gevonden op *Prunus spinosa* (sleedoorn). Deze werd later met DNA-onderzoek op naam gebracht als *Coleophora adjunctella* Herrich-Schäffer, 1861. Deze soort wordt hier voor het eerst uit België gemeld. Gegevens over de verspreiding en de biologie worden meegegeeld.

Résumé. Lors du 4ème inventaire du Gros Tienne à Lavaux-Sainte-Anne(Namur) le 03.v.2014, un fourreau a été trouvé sur *Prunus spinosa* (prunellier). Celui-ci a été identifié ultérieurement sur base d'une recherche ADN comme *Coleophora adjunctella* Herrich-Schäffer, 1861. Cette espèce est mentionnée ici pour la première fois de Belgique. Des informations sur la répartition et la biologie sont également discutées.

Abstract. During the 4th inventory of Le Gros Tienne at Lavaux-Sainte-Anne (Namur) on 03.v.2014 a case was found on *Prunus spinosa* (blackthorn). This was later identified as *Coleophora adjunctella* Herrich-Schäffer, 1861 by DNA-research. This is the first record of this species for the Belgian fauna. Information about its distribution and biology are given.

Key words: *Coleophora adjunctella* – Faunistics – First record – Belgium.

Van Steenwinkel C. : Kerkhoflaan 19, B-2400 Mol. carin.vansteenwinkel@gmail.com

Wullaert S.: Sint-Jorisstraat 24, B-3583 Paal; Belgium – www.bladmineerders.be – sw.demijnen@gmail.com

Inleiding

Het natuurgebied “Le Gros Tienne” te Lavaux-Sainte-Anne (Namen) werd al verscheidene malen bezocht door de Werkgroep Bladmineerders van de Vlaamse Vereniging voor Entomologie. Dit schitterende gebied van slechts 12 ha groot heeft al voor veel verrassingen gezorgd. We vonden tijdens de 5 excursies in het gebied in het totaal al 400 soorten (5280 ex.). Tijdens de 4de excursie op 03 mei 2014 vond de eerste auteur een koker op sleedoorn (*Prunus spinosa*). In eerste instantie wisten we niet om welke soort het ging. De slanke afgeplatte koker leek wel iets op die van *Coleophora milvipennis* Zeller, 1839 maar deze komt niet voor op *Prunus spinosa*. De koker leek ook wel een beetje op een ietwat afwijkende koker van *C. serratella* (Linnaeus, 1761). Omdat we het niet zeker wisten, werd de koker meegenomen om achteraf beter te bekijken. Foto's werden door Wouter Mertens op waarnemingen.be gezet en daar werd na een tijdje een reactie geplaatst door Chris Snyers dat de koker wel eens *Coleophora adjunctella* Herrich-Schäffer, 1861 zou kunnen zijn. Ook bij Willem Ellis kwam de soort *C. adjunctella* naar boven. Om geheel zeker te zijn van de determinatie moesten we de rups uitkweken. Jammer genoeg mislukte dat want ze was volledig uitgedroogd. Gelukkig wou Camiel Doorenweerd het uitgedroogde rupsje, dat nog in de koker aanwezig was, controleren op DNA. Zo wisten we na enige tijd dat het wel degelijk om *Coleophora adjunctella* ging (DNA barcode determinatie door C. Doorenweerd & E. van Nieukerken – BOLD sample ID: RMNH.INS.30555). Dit is de eerste vermelding van deze soort voor België. Met *Coleophora adjunctella* erbij groeit de lijst van Coleophoridae in België aan tot 108 verschillende soorten (De Prins & Steeman 2016).

Nomenclatorische bemerking

In de meeste publicaties, o.a. Hering (1957), Patzak (1974), Emmet *et al.* (1996), Lepiforum (1996) en ook waarnemingen.be, wordt “Herrich-Schäffer, 1861” correct als auteur van *Coleophora adjunctella* vermeld, terwijl Baldizzone *et al.* (2006), Ellis (2014) en van der Wolf & Baldizzone (2016) de soort toeschrijven aan “Hering, 1937”. Bij de boekbespreking van de “*World Catalogue of Insects 8*” (Stübner & Nuss 2006), staat nochtans duidelijk de vermelding dat “E. M. Hering, 1937” als auteur van deze soort, vermeld door Baldizzone *et al.* (2006), verkeerd is.

Biologie

Het ei van deze soort wordt voornamelijk afgelegd op *Prunus spinosa* (sleedoorn) maar ook op *Prunus avium* (zoete kers) en op *Crataegus* sp. (meidoorn sp.) (Emmet 1996). In een gunstig jaar qua weercondities komt het ei uit in de maand augustus. De jonge rups maakt een ovale tot rechthoekige blaasmijn zonder begingang, van een paar mm groot, waaruit ze de eerste koker construeert. Al gauw maakt ze een tweede koker die ze uitsnijdt aan de bladrand waardoor de koker een gezaagde dorsale kiel krijgt. Meestal overwintert de rups in deze koker die ze ergens aan een twijg van de plant vastmaakt. De derde en laatste koker wordt over het algemeen na de overwintering gemaakt in de maand april of mei. Deze laatste koker is slank, spatelvormig en wordt uitgesneden aan de bladrand. De dorsale kiel van de koker is meer of minder gezaagd naar gelang de karteling van de bladrand. De koker is ongeveer 6 tot 7 mm groot, tweekleppig, heeft een vrij recht afgesneden anale opening en een mondhoek van 45° of meer (Emmet 1996). De rupsen zijn actief tot eind mei. Verpoping gebeurt in de koker die soms is vastgemaakt aan een twijg maar meestal aan de bovenkant van een blad van de waardplant (Emmet 1996). De soort heeft slechts één

generatie per jaar. Imago's vliegen vanaf eind juni tot begin augustus. Kokers zijn te vinden vanaf de maand augustus tot het jaar erop in mei (Emmet 1996). In Denemarken komt de soort ook voor en daar is de soort tweejarig. In september zijn er heel kleine kokertjes te vinden op *Prunus spinosa*. De rupsen overwinteren in

deze kleine kokertjes en ze eten de volgende zomer verder tot ze volwassen zijn. De volgroeide rupsen overwinteren opnieuw in hun koker om de volgende zomer zonder nog te eten te verpoppen en voor nieuwe imago's te zorgen (Buhl 2004).

Fig. 1–2. *Coleophora adjunctella* op *Prunus spinosa* (sleedoorn) “Le Gros Tienne” te Lavaux-Sainte-Anne (België, Namen), 03.v.2014, leg. Carina Van Steenwinkel (Bladmijnenwerkgroep), © Guido De Prins.

Fig. 3–4. *Coleophora adjunctella* op *Prunus spinosa* (sleedoorn) “Le Gros Tienne” te Lavaux-Sainte-Anne (België, Namen), 03.v.2014, leg. Carina Van Steenwinkel (Bladmijnenwerkgroep), © Carina Van Steenwinkel.

Verspreiding

Deze zeldzame soort komt voor in Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Italië, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Sicilië, Slowakije, Spanje, Tsjechië en Zweden (van der Wolf & Baldizzone 2016). *Coleophora adjunctella* komt weliswaar in de bovenstaande landen voor maar nergens in grote aantallen. De enige vermelding van massaal voorkomen was in Groot-Brittannië, in het zuiden van Essex waar in 1992 letterlijk duizenden kokers te zien waren. Vele van die kokers hadden tegen eind september hun derde en laatste koker reeds gemaakt waarin de volgroeide rups overwintert (Emmet 1996). In Duitsland daarentegen is de soort een stuk zeldzamer. Ze werd er door Herrich-Schäffer beschreven in het jaar 1861 en daarna door

Fuchs gemeld uit 1881. Maar daarna duurde het meer dan 100 jaar voor ze opnieuw werd waargenomen door Biesenbaum op 6 juli 1995 in Gilsdorf (Lepiforum 2016).

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar diegenen die mee waren tijdens de excursie van onze werkgroep in Lavaux-Sainte-Anne: Guido De Prins, Dries De Vreeze, Wouter Mertens, Yvon Princen, Philippe Vanmeerbeeck en Zoë Vanstraelen. Christophe Gruwier en Jean-Sebastian Sieux worden bedankt voor het verzorgen van de nodige vergunningen. Ook wordt Willy De Prins bedankt voor het nalezen van dit artikel en Christophe Gruwier voor de vertaling van de samenvatting naar het Frans.

Referenties

- Baldizzone G., van der Wolf H. & Landry J. F. 2006. *World catalog of insects. 8. Coleophoridae, Coleophorinae (Lepidoptera)*. — Apollo Books, Stenstrup. 215 pp.
- De Prins W. & Steeman C. 2016. *Catalogue of the Lepidoptera of Belgium*. — www.phegea.org/Checklists/Lepidoptera/Coleophoridae.htm (bezocht op 2 februari 2016).
- Ellis W. 2014. *Leafminers and plant galls of Europe – Bladmijners en plantengallen van Europa*. — www.bladmijners.nl (bezocht op 2 februari 2016).
- Emmet A. M., Langmaid J. R., Bland K. P., Corley M. F. V. & Razowski J. 1996. *The moths and butterflies of Great Britain and Ireland Volume 3. Yponomeutidae – Elachistidae*. — Harley books, Great Horkesley, 452 pp.
- Hering M. 1957. *Bestimmungstabellen der Blattminen von Europa: einschliesslich des Mittelmeerbeckens und der Kanarischen Inseln*. 1,2: 1-1185; 3: 1-221. Junk, 's Gravenhage.

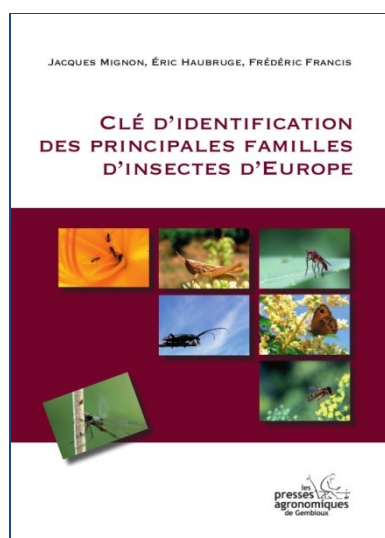
- Karsholt O. & van Nieuwerkerken E. J. 2004. Fauna Europaea. — In: Karsholt O. & van Nieuwerkerken E. J. Fauna Europaea: Lepidoptera, Moths. Fauna Europaea version 2.6. — www.fauna-eu.org (bezocht op 2 februari 2016).
- Lepiforum 2016. *Bestimmungshilfe für die in Europa nachgewiesenen Schmetterlingsarten*. — www.lepiforum.de (bezocht op 2 februari 2016).
- Stübner A. & Nuss M. 2006. Book Review: Giorgio Baldizzone, Hugo van der Wolf & Jean-François Landry 2006. Coleophoridae, Coleophorinae (Lepidoptera). — In: B. Landry (ed.), World Catalogue of Insects 8. — Apollo Books, Stenstrup, 215 pp. — *Nota Lepidopterologica* **29**(1–2): 64–66.
- Patzak H. 1974. Beiträge zur Insektenfauna der DDR: Lepidoptera – Coleophoridae. — *Beiträge zur Entomologie* **24**: 153–278.
- van der Wolf H. & Baldizzone G. 2016. Fauna Europaea: Coleophoridae. — In: Karsholt O. & van Nieuwerkerken E. J. Fauna Europaea: Lepidoptera, Moths. Fauna Europaea version 2.6. — www.fauna-eu.org (bezocht op 2 februari 2016).

Boekbespreking

Mignon J., Haubruge É. & Francis F.: *Clé d'identification des principales familles d'insectes d'Europe*.

17 × 24 cm, 87 p, 85 tekstfiguren, Les Presses agronomiques de Gembloux, Passage des Déportés 2, B-5030 Gembloux, www.pressesagro.be, losbladig in spiraalbinding, 2016, 15,00 EUR (ISBN 978-2-87016-141-8).

Dit document is tot stand gekomen na jarenlange praktijkervaring in het onderwijs van het eerste studiejaar aan Gembloux Agro-Bio Tech, momenteel de Faculté des Sciences agronomiques de l'Université de Liège. Het werd gedurende 60 jaar gebruikt door de bekende professoren J. Leclercq, C. Gaspas, É. Haubruge et F. Francis en werd al die tijd aangevuld, verbeterd en aangepast aan de moderne tijd. Zo werd de systematiek up-to-date gemaakt en maakt men ook melding van informatie op het internet, iets wat in de tijd van het ontstaan van deze publicatie niet eens bestond, al wordt daar verder niets mee gedaan.

Het boekje is bedoeld als studiedocument voor beginnende entomologen en voor studenten die een algemene kennis van de insectensystematiek willen opdoen. In het voorwoord staat duidelijk aangegeven dat het geen determineergids is om in het veld te gebruiken, maar wel een hulp tijdens het leren onderscheiden van de verschillende insectenfamilies in het klaslokaal of in een labo. Op zijn minst heeft de student een loep nodig of een nog beter aangepast instrument zoals een stereomicroscop. Er wordt doorverwezen naar aanvullende literatuur en de hulp van een expert en/of het lidmaatschap van een entomologische vereniging wordt aangeraden aan diegenen die zich verder willen verdiepen in de entomologie.

Uiteraard kan een klein document van 87 pagina's niet gedetailleerd ingaan op alle insectenfamilies die in Europa voorkomen. De auteurs hebben dan ook een keuze moeten maken en ze hebben zich beperkt tot die groepen die een beginnend entomoloog met grote waarschijnlijkheid kan tegenkomen tijdens excursies. Het boek begint met een overzicht van de verschillende insectenorden. Per orde volgen dan tabellen met kenmerken tot op de superfamilie en tot op de familie.

De gebruikte kenmerken zijn niet steeds eenvoudig. Zo moet men bij de Lepidoptera eerst onderscheiden of het een dagvlinder of een nachtvlinder is, maar kiest men voor nachtvlinder dan is het eerstvolgende kenmerk al het onderscheid in het aantal anale nerven van de achtervleugel (ofwel 1 óf 2, ofwel 3). Enkele stappen verder moet men nagaan of het insect een tympanaal orgaan heeft of niet, of ader M2 even ver ontspringt van M1 als van M3 of dichter bij M3 staat enz. Toch niet de allereenvoudigste kenmerken. Hetzelfde geldt voor de tabellen van de overige insectenorden al zijn de entomologen die dergelijke groepen bestuderen meer gewend aan het gebruik van tabellen.

Het werk sluit af met een beperkte woordenlijst en met een zeer beknopte bibliografie (18 referenties) van hoofdzakelijk Franstalige publicaties. Het zou voor geïnteresseerde studenten erg interessant zijn geweest als ook namen en adressen van entomologische verenigingen werden vermeld. Bovendien ontbreekt elke referentie naar het internet.

Het boek is keurig, maar eenvoudig uitgegeven en gedrukt in twee kleuren. De auteurs hebben de figuren mogen overnemen uit een veel uitgebreidere publicatie door G. Delvare & H.-P. Aberlenc ("*Clé pour la reconnaissance des familles*", 1000 p.). Vijftien zwartwit-foto's door J. Mignon stellen de belangrijkste insectenorden voor. Een interessante publicatie voor wie de allereerste stappen zet in de wereld van de insecten.

Willy De Prins